

Η τελωνειακή ένωση της Κύπρου με την Ευρωπαϊκή Κοινότητα και το κυπριακό πρόβλημα

ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ ΤΣΑΡΔΑΝΙΔΗΣ

ΤΟΝ Οκτώβριο του 1987 υπογράφηκε ανάμεσα στην Κύπρο και την Ευρωπαϊκή Κοινότητα (Ε.Κ.) ένα Πρωτόκολλο, αναφορικά με τον καθορισμό των όρων και διαδικασιών εφαρμογής του δεύτερου σταδίου της Συμφωνίας Σύνδεσης Ε.Κ. - Κύπρου, δηλαδή τη σταδιακή δημιουργία, μέσα στην επόμενη δεκαετία, μιας τελωνειακής ένωσης μεταξύ των δύο πλευρών. Οι επιπτώσεις της τελωνειακής ένωσης στο οικονομικό πεδίο θα είναι αναμφίβολα σοβαρές και πολύ πιθανόν η μορφή της κυπριακής οικονομίας να μεταβληθεί ριζικά. Το άρθρο αυτό επιδιώκει να εξετάσει μια άλλη εξίσου σοβαρή, αν όχι σοβαρότερη, διάσταση της υπογραφής του Πρωτοκόλλου της τελωνειακής ένωσης: τη σημασία που μπορεί να έχει στην κυπριακή διένεξη και πιο συγκεκριμένα στη στάση που θα υποχρεωθεί η Ευρωπαϊκή Κοινότητα να τηρήσει στο Κυπριακό.

Η Ευρωπαϊκή Κοινότητα, η Συμφωνία Σύνδεσης και το κυπριακό πρόβλημα: 1974-1987

Η Συμφωνία Σύνδεσης Κύπρου - Ε.Κ., που υπογράφηκε τον Δεκεμβριο του 1972 βάσει του άρθρου 238 της Συνθήκης της Ρώμης, προέβλεπε ότι η τελωνειακή ένωση θα επιτυγχανόταν σε δύο φάσεις. Η πρώτη φάση αφορούσε τις διευθετήσεις μέχρι τον Ιούνιο του 1977, και προνοούσε για αμοιβαίες δασμολογικές μειώσεις σε βιομηχανικά και γεωργικά προϊόντα. Η δεύτερη φάση - το περιεχόμενο της οποίας θα καθοριζόταν δια διαπραγματεύσεων κατά τη διάρκεια των 18 μηνών πριν εκπνεύσει η πρώτη φάση - θα οδηγούσε στην κατάργηση όλων των δασμολογικών εμποδίων με απώτερο σκοπό τη δημιουργία μιας τελωνειακής ένωσης.¹ Όμως η νέα κατάσταση που δημιουργήθηκε στην Κύπρο μετά την εισβολή της Τουρκίας, οδήγησε στην πολιτικοποίηση της Συμφωνίας. Η Κοινότητα θεώρησε ότι η Σύνδεση δεν ήταν μόνο ένα απλό εμπορικό ζήτημα, αλλά συγχρόνως ένα πολύπλοκο πολιτικό πρόβλημα.² Η συμπεριφορά συνεπώς των κοινοτικών οργάνων στα ζητήματα της Σύνδεσης εξαρτιόταν και έπρεπε να εναρμονίζεται με τη γενική στάση, που η Ευρωπαϊκή Πολιτική Συνεργασία (ΕΠΣ) ακολουθούσε στο

Κυπριακό.³ Η δραστηριότητα δε και το ενδιαφέρον της ΕΠΣ στο Κυπριακό εμφανίζει μια αποκλιμάκωση, που μπορούμε να τη διακρίνουμε σε τρεις φάσεις: (α) τη φάση της έντονης ανάμειξης, που συμπίπτει χρονικά με την περίοδο κρίσης Ιουλίου-Αυγούστου 1974,⁴ (β) τη φάση παροχής καλών υπηρεσιών, που θα μπορούσαμε να την προσδιορίσουμε από τον Φεβρουάριο του 1975 μέχρι τέλος του 1979⁵ και (γ) τη φάση του αυξανόμενου περιορισμού του ενδιαφέροντος της Κοινότητας για το Κυπριακό. Κατά τη φάση αυτή η Ε.Κ. αρκείται στην υποστήριξη των προσπαθειών που καταβάλλει ο Γενικός Γραμματέας του ΟΗΕ για μια επιτυχή κατάληξη των διακοινοτικών συνομιλιών, χωρίς να υπεισέρχεται στην ουσία του προβλήματος, που φαίνεται να αναγνωρίζει ότι αποτελεί θέμα αποκλειστικής αρμοδιότητας των δύο συνοίκων κοινοτήτων του νησιού.⁶

Η στάση αυτή της Κοινότητας δρομολογήθηκε σ' αυτή την πορεία εξαιτίας των παρακάτω παραγόντων:

α. Επειδή ελανεμφανίζονται οι ΗΠΑ στο προσκήνιο σαν η κυριότερη δύναμη με το μεγαλύτερο πολιτικό και στρατιωτικό βάρος, που θα μπορούσε να γίνει αποδεκτή σαν μεσολαβητής τόσο από την κυπριακή και ελληνική κυβέρνηση, όσο και από την τουρκική. Η επανεδραστηριοποίηση των ΗΠΑ εγκαινιάστηκε ουσιαστικά το φθινόπωρο του 1975, με την παρουσίαση του προγράμματος των πέντε σημείων από τον Αμερικανό υπουργό Εξωτερικών Η. Kissinger, συνηχίστηκε το 1977, με τις διαμεσολαβητικές προσπάθειες του ειδικού απεσταλμένου του Προέδρου των ΗΠΑ Carter, Cl. Clifford, και ολοκληρώθηκε με τη διατύπωση του πολυσυζητημένου σχεδίου Nimitz, τον Νοεμβρίου του 1978, που παρουσιάστηκε με τη μορφή Αγγλο-αμερικανο-καναδικών προτάσεων.

β. Εξαιτίας της διάσπασης των θέσεων των χωρών-μελών της Κοινότητας. Η Γαλλία φαινόταν να υιοθετεί απόψεις που πλησίαζαν τις ελληνικές, ενώ η Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας και η Μεγάλη Βρετανία υιοθέτησαν μια πιο ουδέτερη στάση.

γ. Εξαιτίας της έλλειψης αποτελεσματικότητας των συλλογικών μέσων πίεσης που είχε η Κοινότητα, και ειδικότερα η ΕΠΣ, στη διάθεσή της. Τα μέσα αυτά ήταν αποκλειστικά εμπορικού περιεχομέ-

* Το άρθρο αυτό αποτελεί περίληψη σε αναθεωρημένη μορφή του έβδομου κεφαλαίου μελέτης που έγινε για το Ίδρυμα Μεσογειακών Μελετών με τίτλο *Η συμφωνία σύνδεσης Ε.Κ. - Κύπρου: Η πορεία προς την τελωνειακή ένωση*.

νου και αφορούσαν τις Συμφωνίες Σύνδεσης με την Ελλάδα, την Τουρκία και την Κύπρο.

δ. Εξαιτίας της απροθυμίας μερικών χωρών-μελών να χρησιμοποιήσουν «εθνικούς» τρόπους πίεσης, όπως η Μεγάλη Βρετανία τη στρατιωτική της παρουσία στο νησί και η Γαλλία και η Δυτική Γερμανία την επιρροή τους στην Αθήνα και Άγκυρα αντίστοιχα.

ε. Εξαιτίας της κατηγορηματικής άρνησης της Τουρκίας να αποδεχτεί την μεσολάβηση των χωρών-μελών της Κοινότητας.

στ. Εξαιτίας της υποβολής αίτησης από την Ελλάδα στην Κοινότητα. Η Ευρωπαϊκή Κοινότητα δεν επιθυμούσε, σε μια περίοδο όπου, από τη μεριά, οι διαπραγματεύσεις για την ένταξη της Ελλάδας άρχισαν να προχωρούν με ολόένα και αυξανόμενο ρυθμό, και από την άλλη, η Συμφωνία Σύνδεσης με την Τουρκία αντιμετώπιζε κρίσιμα προβλήματα, να εμπλακεί περισσότερο στο Κυπριακό. Η αίτηση ένταξης της Ελλάδας ουσιαστικά ουδετεροποίησε τη στάση της Κοινότητας στο Κυπριακό.⁸

Έτσι, εξαιτίας των παραπάνω λόγων η Ε.Κ., μέσα από τα πλαίσια της ΕΠΣ, ενώ ζητά, σε όλα τα κείμενά της, την αποκατάσταση της ανεξαρτησίας και εδαφικής ακεραιότητας της Κύπρου, αποφεύγει ουστηματικά να θίξει το πρόβλημα της εισβολής και της κατοχής και, πολύ περισσότερο, να συμφωνήσει για την επιβολή κυρώσεων εις βάρος της Τουρκίας.⁹

Η επιθυμία της Ευρωπαϊκής Κοινότητας να διατηρήσει μια ανώδυνη πολιτική στο Κυπριακό γίνεται ακόμη περισσότερο αντιληπτή, πρώτον, από τη στάση που υιοθέτησαν μερικά κράτη-μέλη στο Συμβούλιο της Ευρώπης, αναφορικά με την εκδίκαση των προσφυγών της Κύπρου για παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων από τα τουρκικά στρατεύματα.¹⁰

Δεύτερον, από την τοποθέτηση μερικών κρατών-μελών στο ζήτημα της επιβολής εμπάργκο όπλων από το Αμερικανικό Κογκρέσο στην Τουρκία. Πολλά κράτη-μέλη δεν παρέλειπαν να εκφράζουν την άποψη, ότι το εμπάργκο δεν έπρεπε να επιβληθεί στην Τουρκία και διατύπωναν επίμονα ευχή για άρση του.¹¹

Τρίτον, από την προσπάθεια της Ευρωπαϊκής Κοινότητας να βελτιώσει τις πολιτικές σχέσεις με την Τουρκία. Μερικά κράτη-μέλη μάλιστα, όπως η Μεγάλη Βρετανία, πρότειναν τη συμμετοχή της Τουρκίας στην ΕΠΣ, πράγμα όμως που δεν έγινε τελικά αποδεκτό από τα υπόλοιπα κράτη-μέλη.¹²

Τέλος, από το γεγονός ότι συνέδεσε η Ευρωπαϊκή Κοινότητα το ζήτημα της ανάπτυξης της Συμφωνίας Σύνδεσης Ε.Κ.

- Κύπρου με την εξέλιξη του πολιτικού προβλήματος του νησιού.¹³ Οι συνέπειες αυτής της στάσης της Κοινότητας, όσον αφορά τη Συμφωνία Σύνδεσης, ήταν ότι η Κύπρος παρέμεινε έξω από τη διαμόρφωση της σφαιρικής μεσογειακής πολιτικής της Κοινότητας στην περίοδο 1974-

1977 και ότι το πρώτο στάδιο της Συμφωνίας παρατάθηκε αλλεπάλληλες φορές. Από την άλλη μεριά, όμως, είναι γεγονός ότι και η κυπριακή πλευρά την πρώτη παράταση του πρώτου σταδίου μέχρι 31.12.1979 την είχε αποδεχτεί με προθυμία, ελπίζοντας ότι θα πετύχαινε περισσότερες παραχωρήσεις από την Κοινότητα στα αγροτικά προϊόντα. Μια παράταση του πρώτου σταδίου θα επέτρεπε στην Κύπρο να μην προχωρήσει σε δασμολογικό αποπλισμό, ιδιαίτερα σε μια περίοδο που η οικονομία του νησιού μόλις είχε αρχίσει να συνέρχεται από τις καταστροφικές συνέπειες της τουρκικής εισβολής.

Η ένταξη της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα, τον Ιανουάριο του 1981, δεν μετέβαλε ουσιαστικά τη στάση της Ευρωπαϊκής Κοινότητας στο Κυπριακό και συνεπώς στο ζήτημα της εξέλιξης της Συμφωνίας Σύνδεσης, παρά το γεγονός ότι η κυπριακή κυβέρνηση είχε ήδη από το 1979 συγκεκριμενοποιήσει την επιθυμία της για την είσοδο της Συμφωνίας Σύνδεσης στο δεύτερο στάδιο.¹⁴

Τους λόγους για τους οποίους η Κύπρος πρόβαλε το αίτημα για τη δημιουργία της τελωνειακής ένωσης θα μπορούσε να διακρίνει κανείς σε τρεις κατηγορίες:

α. Νομικής φύσης. Υφίστατο, σύμφωνα με τη Συμφωνία Σύνδεσης, νομική δέσμευση της Κοινότητας για τη δημιουργία της τελωνειακής ένωσης.

β. Οικονομικής φύσης. Οικονομικά η τελωνειακή ένωση, σύμφωνα με την άποψη της κυπριακής κυβέρνησης, θα ήταν η

καλύτερη εφικτή λύση. Σε αντίθεση με την απλή εμπορική συμφωνία, η τελωνειακή ένωση θα επέτρεπε την εξασφάλιση ουσιαστικών παραχωρήσεων χωρίς να συγκρούεται με τη Γενική Σύμβαση Δασμών και Εμπορίου (GATT). Επίσης, η επιδιωκόμενη τελωνειακή ένωση θα επέτρεπε σε μεγάλο βαθμό την εξουδετέρωση των δυσμενών συνεπειών από την ένταξη στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα της Ισπανίας και της Πορτογαλίας, οι οποίες παρήγαγαν ομοειδή προϊόντα με την Κύπρο.¹⁵ Τέλος, με την τελωνειακή ένωση θα επιτυγχάνετο η διεύρυνση της εξωτερικής αγοράς. Η διεύρυνση της εξωτερικής κυπριακής αγοράς αποτελούσε βασικό στοιχείο της κυπριακής αναπτυξιακής πολιτικής. Αυτή τη δυνατότητα μπορούσε να προσφέρει μόνο η αγορά της Ευρωπαϊκής Κοινότητας και σε ευρύτητα και σε βάθος.¹⁶ Η αξία εξαγωγών προς τις σοσιαλιστικές χώρες στην περίοδο 1973-1979 είχε μειωθεί σημαντικά, ενώ η αγορά της Μέσης Ανατολής, το ποσοστό της οποίας στις εξαγωγές της Κύπρου είχε αυξηθεί εντυπωσιακά την ίδια περίοδο, δεν εθεωρείτο ότι ήταν σταθερή.¹⁷

γ. Πολιτικής φύσης. Με την τελωνειακή ένωση η Κύπρος θα εισχωρούσε στο σκάφος της Ευρωπαϊκής Κοινότητας και θα συνέδεε την τύχη της με τα δημοκρατικά καθεστώτα της Δυτικής Ευρώπης. Εκτός από τη διασφάλιση της δημοκρατίας, μια συμφωνία τελωνειακής ένωσης θα διασφάλιζε την ανεξαρτησία της Κύπρου ως ανεξάρτητου κράτους και θα

κή σημασία της Τουρκίας, όχι μόνο στο χώρο της Ανατολικής Μεσογείου αλλά και στον ευρύτερο χώρο της Μέσης Ανατολής.¹⁹

β. Η απομάκρυνση της Ελλάδας από τις παραδοσιακές θέσεις που άλλοτε ακολουθούσε στα πλαίσια της Δύσης, κυρίως

μαντικές αντιρρήσεις για την προώθηση της Συμφωνίας Σύνδεσης Ε.Κ. - Κύπρου στο δεύτερο στάδιο και για την πραγματοποίηση της τελωνειακής ένωσης. Οι αντιρρήσεις αυτές εστιάστηκαν:

α. Από τη μεριά της Ολλανδίας και της Λυτικής Γερμανίας, στη σύνδεση της

συνέβαλε αποφασιστικά στην εξάσκηση πιέσεων (φανερών ή εμμέσων) πάνω στην Τουρκία για μια δίκαιη επίλυση του Κυπριακού.

Όμως η Ε.Κ., παρά τις καταδικαστικές για την Τουρκία ανακοινώσεις που εξέδωσε στα πλαίσια της ΕΠΣ μετά τη μονομερή ανακήρυξη, το Νοέμβριο του 1983, της λεγόμενης «Τουρκικής Δημοκρατίας της Βορείου Κύπρου», παρά την έκδοση τόσων «διπλωματικών διακηρύξεων» στις οποίες διατύπωναν την έντονη ανησυχία τους, τόσο στα πλαίσια της Κοινότητας όσο και στα πλαίσια του Συμβουλίου της Ευρώπης,¹⁸ για το μέλλον των δημοκρατικών θεσμών στην Τουρκία μετά το στρατιωτικό πραξικόπημα του 1980 και παρά την έντονη δραστηριότητα που ανέπτυξε η ελληνική κυβέρνηση, ιδιαίτερα στα πλαίσια του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου, δεν επεδίωξε να αναμειχθεί ενεργότερα στην κυπριακή κρίση και εξακολούθησε στην πράξη να την αγνοεί.

Οι εξής παράγοντες φαίνεται να επέβαλαν στην Ε.Κ. να τηρήσει τη στάση αυτή.

α. Η προσοχή που έδιναν πολλά κράτη-μέλη στην αυξανόμενη στρατηγική σημασία της Τουρκίας. Η πτώση του Σάχη της Περσίας, η επέμβαση της Σοβιετικής Ένωσης στο Αφγανιστάν, η έναρξη του πολέμου Ιράν-Ιράκ και η κατάσταση που είχε δημιουργηθεί στο χώρο της Μέσης Ανατολής μετά την εισβολή του Ισραήλ στο Λίβανο, αναβάθμισαν τη στρατηγι-

σε θέματα που αφορούσαν τις αντιθέσεις Ανατολής-Δύσης. Ειδικότερα, η συστηματική εφαρμογή της πολιτικής των υποσημειώσεων (footnotes) στα ανακοινωθέντα, τόσο της ΕΠΣ όσο και του ΝΑΤΟ, επέτρεψε σε μερικά κράτη-μέλη που διαφωνούσαν με τις τοποθετήσεις της ελληνικής κυβέρνησης να μην εμφανίζονται πρόθυμα να υποστηρίξουν μια δραστηριοποίηση της ΕΠΣ στο κυπριακό πρόβλημα που τόσο ενδιέφερε την Ελλάδα.

γ. Το Κυπριακό άρχισε να θεωρείται σαν περιφερειακό πρόβλημα σε σχέση με τα πιο ουσιαστικά ζητήματα που παρουσιάζονταν στη διεθνή πολιτική σκηνή, όπως ο επικίνδυνος ανταγωνισμός των δύο υπερδυνάμεων, το Πολωνικό, το Μεσανατολικό, η κατάσταση στη Λατινική Αμερική κ.λπ.

δ. Οι πρωτοβουλίες του Γενικού Γραμματέα του ΟΗΕ φαινόταν ότι μπορούσαν να είχαν περισσότερο ικανοποιητικά αποτελέσματα από αντίστοιχες της Κοινότητας, αφού οι προσπάθειες του Γενικού Γραμματέα απολάμβαναν της ενίσχυσης τόσο της Σοβιετικής Ένωσης και, πράγμα σημαντικότερο, των ΗΠΑ, όσο και της εμπιστοσύνης της κυπριακής κυβέρνησης και της τουρκοκυπριακής κοινότητας.²⁰

Όσον αφορά το ζήτημα της τελωνειακής ένωσης, έγινε σύντομα φανερό η διάσταση απόψεων μεταξύ των κρατών-μελών, καθώς τέσσερις χώρες (Ολλανδία, Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας, Γαλλία και Ιταλία) εξέφρασαν ση-

εφαρμογής της τελωνειακής ένωσης με το κυπριακό πρόβλημα. Ισχυρίζονταν ότι δεν ήταν δυνατό να εφαρμοσθεί η τελωνειακή ένωση σε ολόκληρο το νησί, τη στιγμή που δεν υπήρχε καμιά επικοινωνία ανάμεσα στο Βορρά και το Νότο. Αν πάλι η τελωνειακή ένωση υλοποιούνταν μόνο στο γεωγραφικό χώρο που έλεγχε η Κυπριακή Δημοκρατία, η Κοινότητα θα υπονόμει τη μέχρι τότε πολιτική της, σύμφωνα με την οποία όλος ο πληθυσμός της Κύπρου θα έπρεπε να απολαμβάνει τα πλεονεκτήματα από τη Συμφωνία Σύνδεσης, και θα δυσκόλευε οποιαδήποτε προσπάθεια εκδήλωσης μιας ειρηνευτικής προσπάθειας εκ μέρους της. Οι δύο αυτές χώρες, λοιπόν, πρότειναν να μην προχωρήσει η Κοινότητα στην εφαρμογή του δεύτερου σταδίου μέχρι να διαφανεί κάποια λύση του κυπριακού προβλήματος.

β. Από τη μεριά της Γαλλίας και της Ιταλίας, στον κίνδυνο να δημιουργήσουν οι παραχωρήσεις που θα δίνονταν στη Κύπρο, εξαιτίας της εφαρμογής του δεύτερου σταδίου, κακό προηγούμενο στις συνεχιζόμενες διαπραγματεύσεις με τις χώρες της Ιβηρικής χερσονήσου για την ένταξή τους και με τις μεσογειακές χώρες για τον καθορισμό της Νέας Μεσογειακής Πολιτικής της Κοινότητας. Έτσι, η Γαλλία και η Ιταλία επέμεναν πως θα έπρεπε να ολοκληρωθούν πρώτα οι παραπάνω διαπραγματεύσεις προτού γίνουν αποφασιστικά βήματα προς την κατεύθυνση της τελωνειακής ένωσης της Κύπρου με την Ε.Κ.

Εξαιτίας αυτών των αντιρρήσεων, η εντολή του Συμβουλίου Υπουργών προς την Επιτροπή για έναρξη διαπραγματεύσεων με την κυπριακή κυβέρνηση, για τον καθορισμό του δεύτερου σταδίου της Συμφωνίας Σύνδεσης, καθυστερούσε απειλητικά. Μόνο όταν η ελληνική κυβέρνηση, στο Συμβούλιο Υπουργών που πραγματοποιήθηκε στις 26 Οκτωβρίου 1985 στο Λουξεμβούργο, συνέδεσε και εξάρτησε τη συγκατάθεσή της για την έγκριση της εντολής για τη Νέα Μεσογειακή Πολιτική με το ζήτημα της μετάβασης στο δεύτερο στάδιο της Συμφωνίας Σύνδεσης με την Κύπρο, εξασφαλίστηκε η έκδοση της εντολής για έναρξη διαπραγματεύσεων με την κυπριακή κυβέρνηση.²¹

Οι διαπραγματεύσεις αποδείχθηκαν επίπονες, δύσκολες και μακροχρόνιες.

Από την αρχή η Επιτροπή αιτιούσε από την Κύπρο να καταργήσει, έστω και σταδιακά, τα εμπόδια στο εμπόριο όλων των γεωργικών της προϊόντων, ενώ αντίθετα η Κοινότητα δεν φαινόταν διατεθειμένη να κάνει το ίδιο. Η κυπριακή κυβέρνηση, με αυτό τον τρόπο, αναγκάστηκε να διαπραγματευθεί καταλόγους εξαιρέσεων. Παρατηρήθηκε δε το φαινόμενο τα διάφορα υπουργεία και υπηρεσίες της Κύπρου καθώς και οι διάφορες ομάδες πίεσης να επιδιώκουν να προωθήσουν προϊόντα για εξαιρέσεις σ' αυτούς τους καταλόγους, ώστε να προστατευθούν τα συμφέροντα των κλάδων που υποστήριζαν. Το αποτέλεσμα ήταν η κυπριακή πλευρά να προτείνει συνεχώς καταλόγους εξαιρέσεων που διαμορφώνονταν βάσει ενδογραφειοκρατικών διενέξεων και όχι στη βάση μιας συγκροτημένης πολιτικής. Παρ' όλα αυτά, η Επιτροπή στις περισσότερες περιπτώσεις δεν δεχόταν τους καταλόγους εξαιρέσεων, που πρότεινε κατά καιρούς η κυπριακή πλευρά, και προωθούσε δικούς της καταλόγους εξαιρέσεων, με αποτέλεσμα το Φεβρουάριο του 1987 να υφίσταται πλήθος προσχεδίων και η διαπραγματευση να γίνεται ολοένα και περιπλοκότερη.

Τότε η Κύπρος αποφάσισε να αλλάξει διαπραγματευτική τακτική, αφού προηγήθηκε μια έντονη διαμάχη στο κυπριακό σύστημα λήψης αποφάσεων. Από τη μια μεριά, υπήρχε το υπουργείο Εξωτερικών, το οποίο επιθυμούσε να ολοκληρωθούν οι διαπραγματεύσεις όσο το δυνατό γρηγορότερο. Την ίδια άποψη είχε και το ελληνικό υπουργείο Εξωτερικών, το οποίο πίεζε την κυπριακή κυβέρνηση να δώσει μεγαλύτερη σημασία στην πολιτική σημασία της τελωνειακής ένωσης και λιγότερο στις οικονομικές επιπτώσεις, ώστε να διασφαλιστούν τα πολιτικά πλεονεκτήματα που θα απέρρεαν από την υπογραφή της τελωνειακής ένωσης.

Από την άλλη μεριά, υπήρχαν οι αντιδράσεις στελεχών άλλων υπουργείων, ό-

πως του Γραφείου Προγραμματισμού, του Εμπορίου και Βιομηχανίας και της Γεωργίας, που διατύπωναν την άποψη, ότι οι όροι που έθετε η Κοινότητα δεν διασφάλιζαν επαρκώς την κυπριακή οικονομία από τις επιπτώσεις της τελωνειακής ένωσης. Έτσι πολλοί άρχισαν να

αναρωτιούνται αν θα ήταν πιο χρήσιμη η σύναψη μιας εμπορικής συμφωνίας. Εξάλλου υπήρχε και το ζήτημα της παρουσίας του περιεχομένου της συμφωνίας τελωνειακής ένωσης σε ένα μεγάλο μέρος της κυπριακής κοινής γνώμης. Πιο συγκεκριμένα, τα κόμματα που αντιπολιτεύονταν την τελωνειακή ένωση (ΕΔΕΚ και ΑΚΕΛ) θα μπορούσαν να υποστηρίξουν ότι η Κύπρος προχωρεί στο άνοιγμα της αγοράς της σε όλα τα κοινοτικά προϊόντα χωρίς να έχει εξασφαλίσει επαρκή πλεονεκτήματα για την προστασία της οικονομίας της.²² πράγμα που θα δυσκόλευε ακόμα περισσότερο την ήδη επισφαλή θέση της κυπριακής κυβέρνησης.

Η νέα κυπριακή διαπραγματευτική τακτική συνίστατο στη μη προώθηση καταλόγων εξαιρέσεων αλλά στην εφαρμογή της αρχής της αμοιβαιότητας, που σημαίνει ότι όλα τα γεωργικά προϊόντα που δεν θα ήταν αντικείμενο παραχωρήσεων θα ετίθεντο εκτός τελωνειακής ένωσης, με την εξαίρεση ορισμένων μόνο προϊόντων. Η Κοινότητα τελικά αποδέχτηκε το νέο αίτημα της Κύπρου για την εφαρμογή της αρχής της αμοιβαιότητας για τα γεωργικά προϊόντα. Η αλλαγή της στάσης της Κοινότητας οφειλόταν στην έντονη πολιτική δραστηριότητα και πίεση που άσκησε η κυπριακή κυβέρνηση σε όλες τις κυβερνήσεις των χωρών-μελών και στη σύνδεση που έκανε, για άλλη μια φορά, η ελληνική κυβέρνηση του ζητήματος της τελωνειακής ένωσης με το ζήτημα της αναθεώρησης των Συμφωνιών της

Ε.Κ. με τις Μεσογειακές χώρες στα πλαίσια της Νέας Μεσογειακής Πολιτικής, οι διαπραγματεύσεις περί της οποίας έτειναν να ολοκληρωθούν. Έτσι, στις 27 Μαΐου 1987, μετά το πέρας του πέμπτου γύρου των συνομιλιών, υπογράφηκε και, στις 19 Οκτωβρίου 1987, υπογράφηκε στο Λουξεμβούργο το Σχέδιο Πρωτοκόλλου περί του περιεχομένου του δεύτερου σταδίου της Συμφωνίας Σύνδεσης και τα Παραρτήματα μαζί με την Τελική Πράξη, που περιέχει τις δηλώσεις και ανταλλαγές επιστολών, τα οποία αποτελούν αναπόσπαστο μέρος του Πρωτοκόλλου.

Το Πρωτόκολλο προβλέπει ότι η ολοκλήρωση της τελωνειακής ένωσης θα πραγματοποιηθεί σε δύο φάσεις. Η πρώτη θα είναι διάρκειας δέκα ετών και η δεύτερη τεσσάρων ή πέντε ετών. Στο βιομηχανικό τομέα προβλέπεται ότι η κατάρτιση των δασμών μεταξύ των δύο μερών θα γίνει σταδιακά, όπως επίσης και η υιοθέτηση από την Κύπρο του κοινού εξωτερικού δασμολογίου της Κοινότητας. Για την προστασία, όμως, ευαίσθητων κλάδων της κυπριακής βιομηχανίας προβλέπεται μια σειρά εξαιρέσεων και ειδικών ρυθμίσεων. Παράλληλα δόθηκαν στην Κύπρο ρήτρες διασφάλισης, σε περιπτώσεις κατά τις οποίες η βιομηχανία της συναντήσει δυσχέρειες λόγω κοινοτικού ανταγωνισμού. Στο γεωργικό τομέα προβλέπονται δασμολογικές παραχωρήσεις μόνο για τα προϊόντα που καλύπτονται από αμοιβαίες παραχωρήσεις, εκτός από μερικές ειδικές εξαιρέσεις, καθώς και σταδιακή αύξηση των ποσοστώσεων για την εισαγωγή τους στην Κοινότητα.

Η μετάβαση από την πρώτη στη δεύτερη φάση θα αποφασιστεί από το Συμβούλιο Σύνδεσης στο τέλος της πρώτης φάσης. Βασικό κριτήριο για τη μετάβαση στη δεύτερη φάση είναι η υιοθέτηση από μέρους της Κύπρου όλων εκείνων των μέτρων και μηχανισμών καθώς και η ολοκλήρωση της αναγκαίας προεργασίας που θα επιτρέπει την ελεύθερη διακίνηση των προϊόντων που θα καλύπτονται από την τελωνειακή ένωση. Κατά τη διάρκεια της δεύτερης φάσης προβλέπεται η Κύπρος να εφαρμόσει τους μηχανισμούς της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής για τα γεωργικά προϊόντα που θα καλύπτονται από την τελωνειακή ένωση. Ταυτόχρονα η Κοινότητα προβλέπεται ότι θα καταργήσει για τα ίδια προϊόντα όλους τους περιορισμούς της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής (τιμές αναφοράς) για τα προϊόντα κυπριακής προέλευσης.²³

Η πολιτική διάσταση της τελωνειακής ένωσης Ε.Κ. - Κύπρου

Η υπογραφή της τελωνειακής ένωσης για την Κύπρο έχει πολλαπλή και πολυεπίπε-

δη πολιτική σημασία, τόσο βραχυπρόθεσμα όσο και μακροπρόθεσμα.

Η πρώτη πολιτική σημασία, από στατική άποψη, που έχει για την Κύπρο η σύναψη της τελωνειακής ένωσης με την Ευρωπαϊκή Κοινότητα, αναφέρεται στο γεγονός ότι οι διαπραγματεύσεις για τον καθορισμό του περιεχομένου του Πρωτοκόλλου έγιναν μόνο μεταξύ της Ε.Κ. και της κυβέρνησης της Κυπριακής Δημοκρατίας. Με τον τρόπο αυτό, η Ε.Κ. αναγνώρισε έμπρακτα και ρητά, για άλλη μια φορά, ότι η κυπριακή κυβέρνηση είναι η μόνη νόμιμη εκπρόσωπος της νήσου, επιβεβαιώνοντας έτσι την ανυπαρξία του ψευδοκράτους των Τουρκοκυπρίων. Η στάση αυτή της Ε.Κ. ενόχλησε την τουρκοκυπριακή ηγεσία, η οποία επανειλημμένα είχε απειλήσει ότι, αν η Κοινότητα προχωρούσε σε διαπραγματεύσεις με την κυπριακή κυβέρνηση, τότε θα αποχωρούσε από τη διαδικασία που προωθούσε ο Γενικός Γραμματέας του ΟΗΕ για την εξεύρεση ενός τρόπου επανάληψης των διακοινοτικών συνομιλιών.²⁴ «Τους λέμε» (στην Ε.Κ.), δήλωσε ο Τουρκοκύπριος ηγέτης R. Denktash, «ότι θα αντιμετωπίσουν ένα πολύ σοβαρό πρόβλημα, αν προχωρήσουν στην τελωνειακή ένωση με την "Ελληνοκυπριακή Διοίκηση" για να προβάλλει τους ρατσιστικούς σκοπούς της σε βάρος μας».²⁵

Η δεύτερη σημασία προσδιορίζεται από τη διαπίστωση ότι η Συμφωνία της τελωνειακής ένωσης επαυξάνει χωρίς αμφιβολία και σε μεγάλο βαθμό το κύρος της Κύπρου διεθνώς. Η νέα σχέση της Κύπρου με την Ε.Κ. χαρακτηρίζεται ως πρωτοποριακή, διότι η Κύπρος συνήψε την πιο προωθημένη σχέση τρίτης χώρας με την Κοινότητα.²⁶ Η τελωνειακή ένωση συνεπώς δίνει τη δυνατότητα στην κυπριακή εξωτερική πολιτική να κινείται περισσότερο ευέλικτα στο διεθνή χώρο και να αξιοποιεί πιο αποτελεσματικά την παραδοσιακή της αδέσμευτη εξωτερική πολιτική, χωρίς από την άλλη να υφίστανται δεσμεύσεις όσον αφορά τη διεθνή τοποθέτηση της χώρας εξαιτίας της νέας στενής σχέσης που συνήψε η Κύπρος με την Ευρωπαϊκή Κοινότητα.

Η τρίτη συνέπεια ανάγεται στο γεγονός ότι η Κύπρος προωθεί τη σχέση της με την Ευρωπαϊκή Κοινότητα κατά τρόπο δυναμικό, όχι μόνο στο πεδίο των οικονομικών σχέσεων αλλά και στο πεδίο των πολιτικών σχέσεων και της πολιτικής συνεργασίας, πράγμα που δίνει μια διαφορετική διάσταση στην ευρωπαϊκή πολιτική της μεγαλονήσου. Η έναρξη δε πολιτικού διαλόγου μεταξύ της Κύπρου και της Κοινότητας, που αποφασίστηκε στις 19 Ιουλίου 1988, δίνει το μέγεθος των νέων σχέσεων και προοπτικών που έχουν δημιουργηθεί μετά την υπογραφή της συμφωνίας για την τελωνειακή ένταξη.²⁷

Η τέταρτη συνέπεια, που μπορεί να αποδειχτεί θεμελιώδους σημασίας, αναφέρεται στις δυνατότητες επίλυσης του κυπριακού προβλήματος. Η προοπτική της τελωνειακής ένωσης και της στενής σχέσης Ε.Κ. - Κύπρου, μπορεί να χρησιμοποιηθεί τόσο από την πλευρά της Ευ-

ρωπαϊκής Κοινότητας, σαν μια προσπάθεια ενεργότερης συμμετοχής της Ε.Κ. στο Κυπριακό, όσο και από την πλευρά της Κύπρου για να προωθήσει τους δικούς της στόχους, εμπλέκοντας αποφασιστικά την Ε.Κ. μέσω της τελωνειακής ένωσης σε διαδικασίες διευθέτησης του Κυπριακού.

Η αναγκαιότητα της ενεργοποίησης της Ευρωπαϊκής Κοινότητας στο Κυπριακό θα μπορούσε να ξεκινήσει από την υπόθεση ότι η ολοκλήρωση της τελωνειακής ένωσης επιβάλλει την ελεύθερη διακίνηση των προσώπων και εμπορευμάτων σε ολόκληρο το έδαφος του νησιού, πράγμα που αντίκειται στις διχοτομικές επιδιώξεις της τουρκοκυπριακής κοινότητας. Αναπόφευκτα, λοιπόν, η διαδικασία δημιουργίας της τελωνειακής ένωσης θα αναγκάσει την Ε.Κ. να εμπλακεί στο πολιτικό πρόβλημα του νησιού, αλλά με την αντίθετη αυτή τη φορά διάταξη. Ενώ, δηλαδή, μέχρι τώρα η εξέλιξη της Συμφωνίας Σύνδεσης προκαθοριζόταν από την πολιτική δυναμική του Κυπριακού, πράγμα που, ως γνωστόν, καθυστέρησε δέκα και πλέον χρόνια την έναρξη του δεύτερου σταδίου της Συμφωνίας Σύνδεσης, τώρα δεν μπορεί παρά η δραστηριοποίηση της Ε.Κ. για την επίλυση των παρουσιαζόμενων προβλημάτων εφαρμογής της τελωνειακής ένωσης όχι μόνο να της δώσει τη δυνατότητα, αλλά και να την αναγκάσει να ασχοληθεί ενεργότερα με το πολιτικό πρόβλημα του νησιού. Εξάλλου η τελωνειακή ένωση - και

όχι μόνο αυτή - προσδίδει στην Ε.Κ. ορισμένα πλεονεκτήματα, τα οποία θα μπορούσε να χρησιμοποιήσει, ώστε μια ενδεχόμενη πρωτοβουλία της για την εξεύρεση μιας πολιτικής λύσης στην κυπριακή διένεξη να έχει σοβαρές πιθανότητες εκπλήρωσης.

Η Ευρωπαϊκή Κοινότητα θα μπορούσε να στρέψει την προσοχή της στην ανάπτυξη ταυτόχρονα δύο στρατηγικών: Πρώτον, να πιέσει την Τουρκία μέσω των δεσμών που έχει με τη χώρα αυτή να μεταβάλει τη στάση της έναντι του κυπριακού προβλήματος και, δεύτερον, να εκμεταλλευθεί τις δυνατότητες που προσφέρει η προοπτική της τελωνειακής ένωσης, ώστε να παρατηρηθεί μια σύγκλιση απόψεων ανάμεσα στην ελληνοτουρκική και τουρκοκυπριακή κοινότητα, σαν αποτέλεσμα είτε της απομάκρυνσης των Τουρκοκυπρίων από την οικονομική εξάρτηση της Τουρκίας, είτε της αυξανόμενης αλληλεξάρτησης των οικονομικών συμφερόντων των δύο κοινοτήτων.

Αναφορικά με την πρώτη στρατηγική, της εξάσκησης πίεσης προς την Τουρκία, οι χώρες-μέλη θα μπορούσαν να συνδέσουν και να εξαρτήσουν το ζήτημα της εξέλιξης της Συμφωνίας Σύνδεσης της Τουρκίας με την Κύπρο και την τύχη της τουρκικής αίτησης ένταξης, με τη συμπεριφορά της Άγκυρας στο Κυπριακό και με την πορεία διευθέτησής του, όπως έχει προτείνει εξάλλου η Επιτροπή των Εξωτερικών Υποθέσεων της Βουλής των Κοινοτήτων στην τρίτη έκθεσή της για την

Κύπρο.²⁸ Η προοπτική αυτή άρχισε να γίνεται περισσότερο εμφανής μετά τη Δήλωση που υιοθέτησαν οι υπουργοί Εξωτερικών των χωρών-μελών της Ε.Κ. στο Λουξεμβούργο, τις παραμονές της σύγκλησης του Συμβουλίου Σύνδεσης Ε.Κ. - Τουρκίας, τον Απρίλιο του 1988.

Στη Δήλωση, που συνέταξαν οι υπουργοί Εξωτερικών της Ε.Κ. κατόπιν της επιμονής του αναπληρωτή υπουργού Εξωτερικών της Ελλάδας Θ. Πάγκαλου,²⁹ τα 12 κράτη-μέλη ζήτησαν από τα ενδιαφερόμενα μέρη να αποφύγουν ενέργειες ή δηλώσεις που θα μπορούσαν να επηρεάσουν τις προοπτικές για ειρηνική λύση, συνδέοντας κατά τρόπο άμεσο το ζήτημα της ανάπτυξης των σχέσεων Ε.Κ. - Τουρκίας με το Κυπριακό.³⁰ Η Τουρκία αντέδρασε σε αυτή τη δήλωση αρνούμενη να συμμετάσχει στη Σύνοδο του Συμβουλίου Σύνδεσης, το οποίο τελικά ματαιώθηκε.

Οι δυσκολίες, όμως, που θα μπορούσε να συναντήσει η στρατηγική αυτή είναι πολλές, διότι:

α. Οι περισσότερες χώρες-μέλη της Κοινότητας και η Επιτροπή επιθυμούν η σταδιακή εφαρμογή της τελωνειακής ένωσης να μην αποβεί μόνο σε όφελος της ελληνοκυπριακής κοινότητας αλλά και της τουρκοκυπριακής. Αυτό γίνεται ακόμη περισσότερο φανερό, πρώτον, από την εκδηλωθείσα τάση μερικών κύκλων της Κοινότητας να συνεχιστούν οι εξαγωγές των τουρκοκυπριακών προϊόντων προς τις χώρες της Κοινότητας³¹ και, δεύτερον, από την προώθηση της πρότασης να δοθεί ποσοστό της δωρεάν βοήθειας που θα προβλέπει το Γ' Χρηματοδοτικό Πρωτόκολλο Ε.Κ. - Κύπρου απευθείας στην τουρκοκυπριακή διοίκηση.³²

β. Είναι άγνωστο σε ποια έκταση η Ελλάδα έχει τη δυνατότητα να συνεχίσει

να επηρεάζει την Κοινότητα ως προς το ζήτημα της σύνδεσης των σχέσεων Ε.Κ. - Τουρκίας με την τουρκική πολιτική απέναντι στην Ελλάδα και την Κύπρο. Η αποφασιστική επιρροή της Ελλάδας φαίνεται να είναι συνάρτηση πολλών παραγόντων, άλλοι από τους οποίους δεν ε-

λέγχονται από την ελληνική εξωτερική πολιτική, όπως η αναβάθμιση ή όχι της στρατηγικής σημασίας που έχει η Τουρκία για τις περισσότερες χώρες-μέλη της Κοινότητας, οι πολιτικές και οικονομικές εξελίξεις στη γείτονα χώρα και στο ευρύτερο περιφερειακό σύστημα της Ανατολικής Μεσογείου και της Μέσης Ανατολής, άλλοι έχουν σχέση με την πολιτική και οικονομική ισχύ που διαθέτει η Αθήνα στα πλαίσια της Ευρωπαϊκής Κοινότητας και άλλοι σχετίζονται με την εξέλιξη των ελληνοτουρκικών σχέσεων. Αν η περίοδος της ύφεσης ή του «μη πολέμου», που άρχισε να επικρατεί ανάμεσα στην Τουρκία και στην Ελλάδα ύστερα από τις συναντήσεις του Νταβός, των Βρυξελλών και της Αθήνας, μεταξύ του Έλληνα και του Τούρκου πρωθυπουργού, το Φεβρουάριο, Μάρτιο και Ιούνιο του 1988, και η λειτουργία των δύο επιτροπών, πολιτικής και οικονομικής, που έχουν συσταθεί, συνεχιστεί και ενδυναμωθεί, τότε οι προοπτικές εξάσκησης πίεσης προς την Τουρκία και απομόνωσης της στον ευρωπαϊκό χώρο σταδιακά θα εξαλειφονται, καθώς και οι δύο χώρες θα προχωρούν σε μια συνολική διαπραγμάτευση των διμερών τους προβλημάτων, συμπεριλαμβανομένου και του Κυπριακού.

Όσον αφορά την υιοθέτηση της στρατηγικής να χρησιμοποιηθεί η τελωνειακή ένωση ως παράγοντας σύγκλισης των οικονομικών συμφερόντων των δύο κοινοτήτων, πράγμα που ενδεχομένως θα μπορούσε να συμβάλει και σε μια πολιτική

διευθέτηση, θα μπορούσε να στηριχτεί στην παρακάτω πρόταση: Αντί να απομονωθεί η τουρκοκυπριακή κοινότητα, θα ήταν δυνατό να εξερευνηθούν τρόποι και διαδικασίες που θα επέτρεπαν μια προσέγγιση στα πλαίσια της αρχής *du ui des*. Ένας από τους τρόπους αυτούς, ή καλύτερα ο κινητήριος μοχλός αυτής της διαδικασίας, θα μπορούσε να ήταν και η τελωνειακή ένωση Ε.Κ. - Κύπρου. Παράλληλα και σε συνδυασμό με τις διεξαγόμενες διακοινοτικές συνομιλίες και τις προσπάθειες που καταβάλλονται από τον Γενικό Γραμματέα του ΟΗΕ και άλλων μερών για μια επίλυση των λεγομένων ζητημάτων υψηλής πολιτικής του κυπριακού προβλήματος (διεθνείς εγγυήσεις, αποχώρηση τουρκικών στρατευμάτων, διασφάλιση των τριών ελευθεριών, συνταγματική οργάνωση της διζωνικής ομοσπονδίας), θα μπορούσαν οι δύο κοινότητες, με τη διαμεσολαβητική προσπάθεια της Ε.Κ., που έχει ιδιαίτερα συμφέροντα και ευθύνες στην Κύπρο, να προωθήσουν και να εφαρμόσουν ορισμένα μέτρα, σε σχέση κυρίως με τα προβλήματα οικονομικής προσέγγισης και εμπορικής πολιτικής των δύο κοινοτήτων προς την Ε.Κ. τα οποία να εντάσσονται στα γενικότερα αμοιβαία μέτρα δημιουργίας αποκατάστασης εμπιστοσύνης, που σοβαρά σκέφτεται να προτείνει η νέα κυπριακή κυβέρνηση.

Πιο συγκεκριμένα, η τουρκοκυπριακή πλευρά θα μπορούσε να παραδώσει τη νέα πόλη της Αμμοχώστου (Βαρώσια) στον ΟΗΕ, πράγμα που θα επέτρεπε την επιστροφή στην πόλη των Ελληνοκυπρίων προσφύγων και να αποδεχθεί την επαναλειτουργία του αεροδρομίου της Λευκωσίας. Αντίστοιχα, η ελληνοκυπριακή πλευρά θα επέτρεπε τη δυνατότητα διακίνησης του εμπορίου του κατεχόμενου τμήματος του νησιού προς την Ε.Κ., μόνο όμως από το λιμάνι της Αμμοχώστου και το διεθνές αεροδρόμιο της Λευκωσίας, με πιστοποιητικά της Κυπριακής Δημοκρατίας.

Πάντως, αν οι Τουρκοκύπριοι αποδεχτούν το ελληνικό αίτημα, δηλαδή οι εξαγωγές των τουρκοκυπριακών προϊόντων να γίνονται μέσω των νομίμων διαδικασιών (εξαγωγή από νόμιμους λιμένες και χρήση των πιστοποιητικών της Κυπριακής Δημοκρατίας), δεν αποκλείεται η νέα κυβέρνηση του νεοεκλεγμένου Προέδρου Βασιλείου να προχωρήσει σε μια πιο ευέλικτη θέση όσον αφορά τον οικονομικό αποκλεισμό.

Επίσης, οι δύο πλευρές θα μπορούσαν να συμφωνήσουν πάνω σε ορισμένα μέτρα τα οποία όχι μόνο θα συμβάλουν στη δημιουργία κλίματος εμπιστοσύνης και συνεργασίας αλλά και θα βοηθήσουν στην εφαρμογή της τελωνειακής ένωσης ολόκληρου του νησιού με την Ε.Κ., όπως

π.χ. στο λιμάνι της Αμμοχώστου να αναπτύσσεται σταδιακά και το ενδοκοινοτικό εμπόριο κάτω από την εποπτεία των οργάνων του ΟΗΕ – πράγμα το οποίο, ούτως ή άλλως, γίνεται και τώρα, κατά τρόπο παράνομο, μέσω της κυρίαρχης βρετανικής βάσης της Δεκελείας – ή η επαναλειτουργία, ως κοινών επιχειρήσεων, ορισμένων βιομηχανιών που βρίσκονται στη νεκρή ζώνη, τα προϊόντα των οποίων να κατευθύνονται τόσο προς το εξωτερικό όσο και προς το ελληνοτουρκικό και τουρκοκυπριακό καταναλωτικό κοινό.

Πρόσθετα, η εφαρμογή της τελωνειακής ένωσης θα έδινε τη δυνατότητα στις δύο κοινότητες να ελεγκτούν την οικονομική τους συνεργασία και σε άλλα πεδία εκτός του εμπορικού, π.χ. με την υποβολή από κοινού προγραμμάτων επιχορήγησης έργων από την Ε.Κ., όχι αναγκαστικά μόνο υποδομής, όπως γινόταν μέχρι πρόσφατα με τα χρηματοδοτικά πρωτόκολλα. Η έκθεση Floret, που υποβλήθηκε και εγκρίθηκε από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, εισηγείται αυτή την προοπτική, υπό την προϋπόθεση, όμως, ότι η τουρκοκυπριακή ηγεσία θα αποδεχόταν προηγούμενα ένα συγκεκριμένο χρονοδιάγραμμα απομάκρυνσης του τουρκικού στρατού.³³

Επίσης η Επιτροπή των Εξωτερικών Υποθέσεων της Βουλής των Κοινοτήτων, στην τρίτη έκθεσή της για την Κύπρο (1986-87), προτείνει να καταστήσουν σαφές οι χώρες-μέλη της Κοινότητας – είτε μέσω του Συμβουλίου των Υπουργών Εξωτερικών είτε μέσω του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου – στην κυπριακή κυβέρνηση με τον πιο κατηγορηματικό τρόπο, ότι δεν θα μπορεί να γίνει καμιά περαιτέρω πρόδος για την εφαρμογή της τελωνειακής ένωσης, αν προηγούμενα δεν σταματούσε κάθε εμπόριο ανάμεσα στις δύο κοινότητες και αν δεν έπαυαν να ισχύουν τα υφιστάμενα μέτρα οικονομικού αποκλεισμού της Βόρειας Κύπρου στο εμπόριο και στην επικοινωνία.³⁴

Ο δε Α. Groom υποστηρίζει ότι οι πιθανότητες να καταργηθεί ο οικονομικός αποκλεισμός της Βόρειας Κύπρου θα αυξανόταν σημαντικά, εάν τα κέρδη από το εμπόριο των ελληνοκυπριακών περιουσιών που κατέχονται από τους Τουρκοκύπριους στο Βορρά (και αντίστροφα) κατευθυνόταν προς έναν ειδικό λογαριασμό και κατόπιν προς τους δικαιούχους των περιουσιών. Στην περίπτωση αυτή, η εφαρμογή της τελωνειακής ένωσης θα γινόταν πιο εύκολη, αφού θα είχε καταργηθεί ο οικονομικός αποκλεισμός της Βόρειας Κύπρου και θα προσφερόταν η δυνατότητα στην Ε.Κ. όχι μόνο να φανερί περσιότερο οικονομικά γενναιοδωρη και προς τις δύο κοινότητες του νησιού, αλ-

λά και να αναλάβει πιο αποφασιστικές πρωτοβουλίες στο Κυπριακό.³⁵

Η στρατηγική αυτή της χρησιμοποίησης των προοπτικών εφαρμογής της τελωνειακής ένωσης και στις δύο κοινότητες του νησιού, στα πλαίσια της πολιτικής οικοδόμησης μέτρων εμπιστοσύνης,

φαίνεται να εξασφαλίζει τα εξής πλεονεκτήματα:

α. Συμβάλλει δυναμικά στην εξεύρεση λύσης του πολιτικού προβλήματος. Το πλεονέκτημα για την ελληνοκυπριακή πλευρά ανάγεται στην επιστροφή ενός σημαντικού ποσοστού Ελληνοκυπρίων προσφύγων στις πατρογονικές εστίες τους και για την τουρκοκυπριακή πλευρά στην μερική ή και ολική κατάργηση από την κυπριακή κυβέρνηση του οικονομικού αποκλεισμού των κατεχόμενων εδαφών.

β. Διευκολύνει την εφαρμογή της τελωνειακής ένωσης ολόκληρης της Κύπρου με την Ευρωπαϊκή Κοινότητα, αφού το εμπόριο των δύο κοινοτήτων με τις χώρες-μέλη θα διεξάγεται σχετικά χωρίς προσκόμματα, η εφαρμογή του Κοινού Εξωτερικού Εμπορίου θα πραγματοποιείται αναγκαστικά και στη Βόρεια Κύπρο, ενώ παράλληλα θα υπάρξουν σοβαρές πιθανότητες ανάπτυξης χωρίς εμπόδια του ενδοκοινοτικού εμπορίου.

γ. Η απρόσκοπτη δε εφαρμογή της τελωνειακής ένωσης παρέχει στην Ε.Κ. τη δυνατότητα να δώσει πολύ μεγαλύτερη οικονομική βοήθεια στην Κύπρο, εκτός των χρηματοδοτικών πρωτοκόλλων, και να αναλάβει έτσι έναν πιο δραστήριο ρόλο για την επίλυση του πολιτικού προβλήματος.

δ. Δίνει τη δυνατότητα, στο ψυχολογικό κυρίως επίπεδο, να έρθουν σε επαφή οι δύο κοινότητες και να ανακαλύψουν τα πλεονεκτήματα της κοινής συ-

νυπαρξης και ίσως της αλληλεξάρτησης τους. Έτσι, πιθανόν, η τουρκοκυπριακή κοινότητα να διαπιστώσει ότι η εξάρτηση από την Τουρκία δεν είναι οικονομικά επωφελής και να στραφεί προς μια πιο ευέλικτη τοποθέτηση, όσον αφορά το πολιτικό πρόβλημα του νησιού.

ε. Συμβιβάζεται απόλυτα με την πολιτική της σταδιακής και προσεκτικής επαναπροσέγγισης των δύο κοινοτήτων, που ακολουθεί ο Δημοκρατικός Συναγερμός αλλά κυρίως το ΑΚΕΛ.

Στη στρατηγική, όμως, αυτή υπάρχουν, παράλληλα, και σοβαρά μειονεκτήματα και εγκυμονούνται πολλοί σοβαροί κίνδυνοι για την ελληνοκυπριακή πλευρά:

Το πρώτο μειονέκτημα είναι ότι δεν εξασφαλίζεται ότι θα επακολουθήσει, μετά την οικονομική προσέγγιση των δύο κοινοτήτων μέσω της τελωνειακής ένωσης, μια διαδικασία επίλυσης του κυπριακού προβλήματος, που θα καλύπτει με τρόπο ικανοποιητικό τα σημαντικά ζητήματα της αποχώρησης του τουρκικού στρατού, των διεθνών εγγυήσεων και της εξασφάλισης των τριών ελευθεριών.

Ένα άλλο μειονέκτημα είναι ότι υπάρχει ο κίνδυνος η Τουρκία να εννοεί η ίδια μια τέτοια προοπτική, ώστε ένα μέρος του οικονομικού βάρους που έχει για τη Βόρεια Κύπρο να εκλείψει, χωρίς παράλληλα να αμφισβητείται η πλεονεκτική στρατιωτική και πολιτική της επιρροή στην Κύπρο.

Επίσης, η υιοθέτηση της παραπάνω

στρατηγικής παρουσιάζει το μειονέκτημα να αντιστρέφει τη μέχρι τούδε ακολουθούμενη πολιτική της κυπριακής κυβέρνησης στις διακοινοτικές συνομιλίες, που δίνει έμφαση πρώτα στην επίλυση των θεμελιωδών πτυχών του Κυπριακού, ζητημάτων δηλαδή υψηλής πολιτικής, όπως η αποχώρηση των τουρκικών στρατευμάτων, οι διεθνείς εγγυήσεις και η εφαρμογή των τριών ελευθεριών (ιδιοκτησίας, εγκατάστασης και διακίνησης). Αντίθετα, με την ανάπτυξη μέτρων οικοδόμησης εμπιστοσύνης στα πλαίσια της εφαρμογής της τελωνειακής ένωσης, η προσοχή στρέφεται σε ζητήματα χαμηλής πολιτικής, πράγμα που αναμφισβήτητα θα έχει επιπτώσεις και στη μορφή του διακοινοτικού διαλόγου.

Τέλος, το σοβαρότερο μειονέκτημα είναι ότι υπάρχει ο κίνδυνος η κυπριακή κυβέρνηση να οδηγηθεί σε μια πορεία που εμπεριέχει την προοπτική μιας αναγνώρισης στην πράξη της λεγόμενης «Τουρκικής Δημοκρατίας της Βόρειας Κύπρου». Αν επιτραπεί, με στόχο την έναρξη μιας διαδικασίας επίλυσης των ζητημάτων «χαμηλής πολιτικής», η εξαγωγή των τουρκοκυπριακών προϊόντων στην Ε.Κ. με τη συγκατάθεση της κυπριακής κυβέρνησης³⁶ και αν γενικότερα αρθεί ο οικονομικός αποκλεισμός των κατεχόμενων εδαφών, τότε θα εξαλειφθούν ολοκληρωτικά και τα τελευταία εμπόδια που υπάρχουν σήμερα στις διεθνείς εμπορικές συναλλαγές του τουρκοκυπριακού κράτους. Τη νόμιμη δυνατότητα διενέργειας εξωτερικών εμπορικών συναλλαγών, αργά ή γρήγορα, θα ακολουθήσουν οι διεθνείς πολιτικές επαφές, με αποτέλεσμα η διεθνής αναγνώριση της «Τουρκικής Δημοκρατίας της Βόρειας Κύπρου» από μερικές ομάδες κρατών, λόγω χάρη μουσουλμανικών κρατών, να γίνει πραγματικότητα.

Πάντως η χρησιμοποίηση της προοπτικής της τελωνειακής ένωσης από την Ε.Κ., ως αρχή μιας διαδικασίας επίλυσης του Κυπριακού, εξαρτάται από τις παρακάτω σημαντικές προϋποθέσεις:

Η πρώτη προϋπόθεση αναφέρεται στην πορεία που θα ακολουθήσει ο διακοινοτικός διάλογος, που άρχισε στη Λευκωσία από τις 15 Σεπτεμβρίου 1988 ανάμεσα στον Πρόεδρο Γ. Βασιλείου και τον Τουρκοκύπριο ηγέτη R. Denktash, μετά τις έντονες προσπάθειες που κατέβαλε ο Γενικός Γραμματέας του ΟΗΕ. Αν ο διάλογος διανοίξει ουσιαστικές οδούς προσέγγισης των θέσεων των δύο πλευρών, τότε οποιαδήποτε πρωτοβουλία της Ε.Κ. στο Κυπριακό, που θα στηρίζεται πάνω στην εφαρμογή της τελωνειακής ένωσης, μόνο υποβοηθητικό ρόλο μπορεί να παίξει. Απ' την άλλη, όμως, μερική πρόοδος των διακοινοτικών συνομιλιών αναμφισβήτητα θα έχει άμεσα ευε-

γετικά αποτελέσματα στην ενδυνάμωση των ήδη στενών σχέσεων της Κύπρου με την Ε.Κ.

Η δεύτερη προϋπόθεση αναφέρεται στην αποδοχή από την τουρκοκυπριακή κοινότητα αυτής της διαδικασίας. Μέχρις στιγμής, όμως, η τουρκοκυπριακή

διοίκηση έχει υιοθετήσει αρνητική στάση στην υπογραφή της συμφωνίας για την τελωνειακή ένωση. Η τουρκοκυπριακή ηγεσία έχει ισχυριστεί ότι η υπογραφή της συμφωνίας της τελωνειακής ένωσης δεν πρόκειται να προσφέρει καμιά διέξοδο στο κυπριακό πρόβλημα. Αντίθετα, όπως υποστηρίζει, θα επιδεινώσει την κατάσταση, διότι η συμφωνία θα ενθαρρύνει την κυπριακή κυβέρνηση να συνεχίσει την αδιάλλακτη στάση της και ως εκ τούτου ο διαχωρισμός του νησιού θα επιβεβαιωθεί περισσότερο έντονα.³⁷

Η τρίτη προϋπόθεση αναφέρεται στο βαθμό αποδοχής από την ελληνοκυπριακή πλευρά του ρόλου που μπορεί να έχει η τελωνειακή ένωση στη διαδικασία επίλυσης του Κυπριακού. Στην Κύπρο, όμως, υπάρχουν διαφορετικές απόψεις όσον αφορά την χρησιμότητα της τελωνειακής ένωσης, όχι μόνο στο οικονομικό πεδίο αλλά και στο πολιτικό.

Το κομμουνιστικό κόμμα ΑΚΕΛ, το οποίο και υποστήριξε τον χ. Βασιλείου στις προεδρικές εκλογές, αντιτάχθηκε με κατηγορηματικό τρόπο στην τελωνειακή ένωση, όχι μόνο για οικονομικούς λόγους, αλλά και για πολιτικούς. Σύμφωνα με το ΑΚΕΛ, τις τύχες της Ε.Κ. ρυθμίζουν οι ηγετικοί κύκλοι του ΝΑΤΟ στη Δυτική Ευρώπη.³⁸ Πιο συγκεκριμένα, όσον αφορά την επίδραση της τελωνειακής ένωσης στη λύση του Κυπριακού, το ΑΚΕΛ δεν ισχυρίζεται ότι η Ε.Κ. δεν μπορεί να ασκήσει ρόλο. Αντίθετα, όπως υποστηρίζει ο βουλευτής του ΑΚΕΛ Δί-

γκλης, «πιστεύουμε πως μπορεί να ασκήσει σοβαρή επίδραση στη λύση του Κυπριακού, φτάνει να το θέλει. Ελάτε όμως που δεν το θέλει, και γι' αυτό συνεχίζεται η τραγωδία του λαού μας. Και μήπως η εκ μέρους της κυπριακής κυβέρνησης εκκλιπάριση της τελωνειακής ένωσης είναι παράγοντας που θα υποχρεώσει τις ηγετικές χώρες της ΕΟΚ, όπως την Αγγλία και τη Δ. Γερμανία, ν' αλλάξουν τη στάση τους στο Κυπριακό; Επαναλαμβάνουμε πως ο ρυθμιστικός παράγοντας στη διαμόρφωση της θέσης της Ε.Κ. στο Κυπριακό είναι αποκλειστικά τα στρατιωτικοπολιτικά συμφέροντα του ΝΑΤΟ. Γι' αυτό εμείς δεν τρέφουμε αυταπάτες για τη σημασία και το ρόλο της τελωνειακής ένωσης στο κυπριακό πρόβλημα».³⁹

Το σοσιαλιστικό κόμμα ΕΔΕΚ χρησιμοποίησε τα ίδια επιχειρήματα με το ΑΚΕΛ για να αντιταχθεί στην τελωνειακή ένωση, αν και την επιχειρηματολογία τού τη στηρίζει περισσότερο στις οικονομικές επιπτώσεις. Πάντως η ΕΔΕΚ θεωρεί ότι κατά «πόσο η ΕΟΚ λογαριάζει την κατοχή της Κύπρου από τα τουρκικά κατοχικά στρατεύματα είναι κάτι που θα πρέπει να το εκτιμήσουμε, όταν βλέπουμε παράλληλα προς αυτές τις διακηρύξεις να διεξάγει διαπραγματεύσεις με την Τουρκία και να υπάρχει μάλιστα ευνοϊκή αντιμετώπιση του θέματος από πλευρές πολλών ευρωπαϊκών χωρών στις στενότερες σχέσεις μεταξύ Κοινής Ευρωπαϊκής Αγοράς και Τουρκίας».⁴⁰ Παρ' όλα αυτά, η ΕΔΕΚ θεωρεί ότι θετικότερα αποτελέ-

και βιώσιμης σχέσης του κυπριακού προβλήματος.⁴²

Οι αντιθέσεις αυτές μεταξύ των πολιτικών κομμάτων αναμφισβήτητα θα επηρεάσουν τη μελλοντική σχέση της Κύπρου με την Ε.Κ., ιδιαίτερα αν λάβουμε υπόψη ότι ο Πρόεδρος Βασιλείου οφείλει

σματα για το Κυπριακό θα πρέπει να αναμένονται, αν η Κύπρος προχωρήσει στην υποβολή αίτησης ένταξης στην Κοινότητα.

Ενώ το ΑΚΕΛ και η ΕΔΕΚ, τα κόμματα δηλαδή που υποστήριξαν τον Πρόεδρο Βασιλείου στις πρόσφατες προεδρικές εκλογές, θεωρούν είτε ότι η πολιτική σημασία της τελωνειακής ένωσης είναι αρνητική, είτε ότι θα αποδειχθεί μηδαμινή, αντίθετα ο Δημοκρατικός Συναγερμός και το Δημοκρατικό Κόμμα έχουν διαφορετική άποψη. Ο Δημοκρατικός Συναγερμός θεωρεί ότι η τελωνειακή ένωση θα έχει θετικές επιπτώσεις για το κυπριακό πρόβλημα, τόσο στην εσωτερική του πτυχή, όσο και στη διεθνή, ιδιαίτερα στο θέμα των διεθνών εγγυήσεων. «Η Σύνδεσή μας με την ΕΟΚ, αν δεν εξουδετερώνει τελείως, τουλάχιστον θα επενεργεί σαν ένας πολύ σοβαρός ανασταλτικός παράγοντας σε τυχόν ανεπιθύμητες, επικίνδυνες και ίσως αναπόφευκτες εγγυήσεις».⁴¹

Το ΔΗΚΟ, τέλος, αν και δεν υιοθετούσε απροκάλυπτα τη θέση ότι η τελωνειακή ένωση θα πρόσφερε τα πολιτικά πλεονεκτήματα που τόνιζε το ΔΗΣΥ στο Κυπριακό, όμως δεν απέκρυπτε ότι η συμφωνία της τελωνειακής ένωσης, παρά το γεγονός ότι έχει βασικά οικονομικό και εμπορικό χαρακτήρα, μακροπρόθεσμα θα αποδειχθεί ότι έχει και ιδιαίτερα θετική πολιτική σημασία. Οι δε στενότερες σχέσεις με την Ευρώπη θα βοηθήσουν στην εξεύρεση μιας δίκαιης

την εκλογή του σε μεγάλο βαθμό στην υποστήριξη που του έδωσε το κοινοπολιτικό κόμμα ΑΚΕΛ.

Πάντως, ανεξαρτήτως των ήδη εκφρασμένων εσωτερικών αντιθέσεων και της στρατηγικής που η Λευκωσία τελικά θα επιλέξει, ώστε αφ' ενός να πολλαπλασιάσει τα παρουσιαζόμενα πολιτικά οφέλη από την τελωνειακή ένωση και αφ' ετέρου να ελαχιστοποιήσει τους κινδύνους που περιλαμβάνει η υιοθέτηση της καθεμιάς από τις δύο παραπάνω τακτικές, η είσοδος της Συμφωνίας Σύνδεσης Ε.Κ. - Κύπρου στο δεύτερο στάδιο, αποτελεί ένα τεράστιο σπουδαιότητας πολιτικο-διπλωματικό έρεισμα, ένα υπόβαθρο πάνω στο οποίο μπορεί να διερευνηθεί και μια άλλη προοπτική: να ζητήσει η κυπριακή κυβέρνηση, στηριζόμενη στην προωθημένη πια σχέση που έχει αρχίσει να αναπτύσσει με την Ε.Κ., σε μια κατάλληλη και επωφελή για αυτή χρονική στιγμή, την πλήρη ένταξη της χώρας στην Ε.Κ. Η ελληνική κυβέρνηση μάλιστα θεωρούσε ότι η πιο κατάλληλη στιγμή ήταν κατά τη διάρκεια της τελευταίας ελληνικής προεδρίας. Η κυπριακή κυβέρνηση, όμως, δίστασε. Πολλοί λόγοι φαίνεται ότι υπαγόρευαν αυτή τη στάση, αν και οι περισσότεροι δεν δικαιολογούν απόλυτα την επιλογή της αναβολής της αίτησης ένταξης.

Ο πρώτος λόγος φαίνεται να ήταν ότι η κυπριακή κυβέρνηση έλαβε σοβαρά υπόψη την αντίθεση του ΑΚΕΛ. Ο δεύτερος ήταν ότι η Κύπρος αποθαρρύνθηκε

από μερικές χώρες-μέλη της Ε.Κ., όπως τη Γαλλία και τη Μεγάλη Βρετανία. Ο τρίτος λόγος ίσως ανάγεται στην επιθυμία της κυπριακής κυβέρνησης να υποβάλει αίτηση ένταξης ταυτόχρονα με τις αναμενόμενες αιτήσεις ένταξης άλλων χωρών, όπως η Αυστρία και η Μάλτα, που ακολουθούν αδέσμευτη εξωτερική πολιτική. Ο τέταρτος λόγος πιθανόν να ήταν ότι ο Πρόεδρος Βασιλείου θεωρούσε ότι η προοπτική ανέλιξης της Κύπρου ως σημαντικού κέντρου προσφοράς υπηρεσιών στο χώρο της Ανατολικής Μεσογείου και της Μέσης Ανατολής που προωθεί δεν συμβιβάζεται αναγκαστικά με την είσοδο της Κύπρου στην Ε.Κ. Ο πέμπτος λόγος αναφέρεται στη διεξαγωγή του διακοινοτικού διαλόγου και στην αναγκαιότητα να διαφυλαχθούν οι θετικές εντυπώσεις της διεθνούς κοινής γνώμης που σχηματίστηκαν για την καλή θέληση της κυπριακής κυβέρνησης μετά τις επισκέψεις που πραγματοποίησε ο Πρόεδρος Βασιλείου στις ΗΠΑ, τη Μεγάλη Βρετανία και τη Γαλλία· τούτο υπαγόρευε την υιοθέτηση από την κυπριακή πλευρά μιας πολιτικής που θα χαρακτηριζόταν από διαλλακτικό πνεύμα. Στα πλαίσια του διαλλακτικού αυτού πνεύματος, η κυπριακή κυβέρνηση συμπεριέλαβε και το ζήτημα της υποβολής του αιτήματος ένταξης, με κύριο στόχο να μη διευκολύνει την τουρκοκυπριακή πλευρά να υπονομεύσει το διακοινοτικό διάλογο.

Αναμφίβολα, το ζήτημα της αίτησης ένταξης της Κύπρου δεν ανάγεται, προς το παρόν, παρά στο χώρο του πιθανού και αβέβαιου. Όμως, πέρα από τις σοβαρές οικονομικές προεκτάσεις του θέματος, των δυσκολιών που οπωσδήποτε υπάγονται στο οικονομικό πεδίο και των περιπλοκών που θα υπάρξουν στην εσωτερική κυπριακή πολιτική σκηνή, μια αίτηση ένταξης θα μπορούσε να έχει θετικές πολιτικές επιπτώσεις, έστω και για λόγους που κάλλιστα θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν σαν τακτικοί.

Η αίτηση ένταξης της Κύπρου θα συνδεόταν, πρώτα από όλα, υποχρεωτικά με το ζήτημα της αίτησης ένταξης της Τουρκίας στην Ε.Κ. και με την προσπάθεια που επίμονα καταβάλλει η Τουρκία για στενότερες σχέσεις με την Ε.Κ. Το γεγονός αυτό θα μπορούσε να έχει τις εξής ευνοϊκές προοπτικές:

α. Να προκληθεί αναπόφευκτη πίεση στην Ε.Κ. να αντιμετωπίσει συνολικά τις δύο αιτήσεις και να προχωρήσει είτε στην ένταξη και των δύο χωρών, είτε και στην ουσιαστική απόρριψή τους. Πολλές χώρες-μέλη δεν θα δυσκολευτούν να συνδέσουν την αίτηση της Κύπρου με εκείνη της Τουρκίας, διότι έτσι διευκολύνονται να καθυστερήσουν ή και να ματαιώσουν την ένταξη της Τουρκίας στην Κοινότητα.

β. Να δώσει τη δυνατότητα στην ελληνική διπλωματία να αποκτήσει μεγαλύτερη ευλυγισία στην προσπάθειά της να συνδέει το Κυπριακό με την επιχειρούμενη ομαλοποίηση των σχέσεων Ε.Κ. - Τουρκίας και την αίτηση της Τουρκίας να καταστεί πλήρες μέλος της Κοινότητας.

γ. Να αναγκάσει την Ε.Κ. να ασχοληθεί περισσότερο ενεργά με το Κυπριακό, αφού μοιραία η αίτηση ένταξης της Κύπρου θα βρίσκεται για αρκετό χρονικό διάστημα στην ημερήσια διάταξη των συλλογών του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου και των συζητήσεων του Συμβουλίου Υπουργών.

δ. Να γίνει περισσότερο από ποτέ φανερό στην Άγκυρα ότι η προώθηση της συμμετοχής της στην Ε.Κ. προϋποθέτει την επίλυση του Κυπριακού.

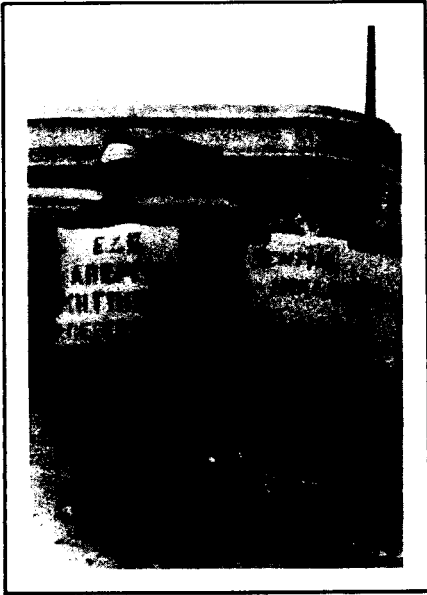
ε. Η προοπτική της ένταξης θα μπορούσε μακροχρόνια να αποτελέσει ασφαλιστική δικλείδα όχι μόνο για μια εγγυητή θεμελιωδών αρχών και δικαιωμάτων, τόσο για τους Τουρκοκύπριους όσο και για τους Ελληνοκύπριους, όπως κατοχυρώνονται μέσα από τις ιδρυτικές συνθήκες της Ε.Κ., αλλά και για την παροχή διεθνών εγγυήσεων που θα προστατεύουν την ανεξαρτησία της Κυπριακής Δημοκρατίας.⁴³

Τέλος, η υποβολή αίτησης ένταξης θα επιτρέψει στην Κύπρο να μπει σε ένα συνολικό πολιτικό παιχνίδι, που παίζεται στο γενικότερο πλαίσιο της Ανατολικής Μεσογείου, μέσα από τους μηχανισμούς της Ε.Κ., που δεν αναφέρεται, αναγκαστικά, μόνο στην ελληνοτουρκική διαμάχη αλλά και στη γενικότερη διαμόρφωση του συσχετισμού των δυνάμεων στην περιοχή. □

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Για το περιεχόμενο της Συμφωνίας Σύνδεσης, βλ.: *Official Journal of E.C.* L. 133 of 21.5.1973.
T. Phanos, «Cyprus and the EEC». *Revue de la Societe d' Etudes et d' Expansion*. No. 262, Octobre-December 1974. σ. 505-513.
N. Αντωνόπουλος, *Κύπρος και Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα*, Λευκωσία: 1977.
C. Tomaritis, *Η Συμφωνία Σύνδεσης με την Ευρωπαϊκή Κοινότητα*, *Jus Gentium*. No. 17, Ινστιτούτο Διεθνούς Δικαίου και Διεθνών Σχέσεων. Θεσσαλονίκη 1976
Για τις επιπτώσεις της Σύνδεσης στον πρώτο χρόνο εφαρμογής της, βλ. G. Vassiliou, «Trade Agreements between the EEC and Arab Countries of the Eastern Mediterranean and Cyprus», στο A. Shlaim - G. Yannopoulos (eds), *The EEC and the Mediterranean Countries*, Cambridge:

Cambridge University Press, 1976. σ. 199-215.

2. Βλ. J. Siotis, «Community Policy in Southern Europe», *Lo Spettatore Internazionale*. Vol. 12, No. 3, July-September, 1974, σ. 212.
 3. Βλ. P. Ifestos, *European Political Cooperation*. Aldershot: Avebury, 1987 σ. 216.
-
4. Για τη στάση που κράτησε η Ε.Κ. κατά τη διάρκεια της κρίσης του Ιουλίου-Αυγούστου 1974, βλ.:
N. Praag, «Political Cooperation and Southern Europe: Case Studies in Crisis Management», στο D. Allen - R. Rummel - W. Wessels (eds), *European Political Cooperation*, London: Butterworth, 1982, σ. 94-109.
G. Sjöstedt, *The External Role of the European Community*. Farnborough: Saxon House, 1977, σ. 99-106.
L. Ruehl, «Der Zypern-Konflikt, die weltmacht und die europäische sicherheit», *Europa-Archiv*, 31 (1), 10.1.1976.
P. Tsakaloyannis, «The European Community and the Greek-Turkish Dispute», *Journal of Common Market Studies*, Vol. XIX, No. 1, September 1980, σ. 36-54.
J. Vernant, «Chypre et la Cooperation Politique des Neufs», *Defense Nationale*, December 1974, σ. 99-104.
 5. Βλ. C. Tsaradanidis, «The European Community and the Cyprus Crisis of 1974», *Revue Hellénique de Droit International*, 1984, σ. 185-207.
 6. Βλ. P. de Schoutheete, *La Cooperation Politique Européenne*, Bruxelles: Labor, 97-98.
 7. Για το σχέδιο Nimitz, βλ. B. Κουφουδάκη, «Η Κύπρος και οι υπερδυνάμεις», στο Γ. Τενεκίδης - Γ. Κρανιδιώτης (επιμέλεια), *Κύπρος. Ιστορία, προβλήματα και αγώνες του λαού της*, Αθήνα: Εστία, 1981, σ. 398-400. S. Mayes, «Can the Cyprus Problem be Solved? America's New Initiative», *Round Table*, No. 273, January 1979, σ. 81-87.
 8. Βλ. N. Kolhase, «The Greek-Turkish Conflict from a European Perspective», *The*

World Today, April 1981, και P. Tsakaloyannis, «The Greco-Turkish Dispute in the Light of Enlargement», στο G. Minet - J. Siotis - P. Tsakaloyannis, *Spain, Greece and Community Politics* (The Mediterranean Challenge: VI), Sussex European Research Centre, University of Sussex, 1981, σ. 125-161.

9. Βλ. X. Ροζάκης, *Η ελληνική εξωτερική πολιτική και οι Ευρωπαϊκές Κοινότητες*, Αθήνα: Ίδρυμα Μεσογειακών Μελετών, 1987, σ. 55.
10. Βλ. V. Coufoudakis, «Cyprus and the European Convention on Human Rights: The Law and Politics of Applications Cyprus v Turkey 6780/74. 6950/75», *Hellenic Review of International Relations*, Vol. 1, No. 2, 1980, σ. 349-350.
11. Για το ζήτημα του εμπόργκο αμερικανικών όπλων στην Τουρκία, βλ.:
R. Company, Jr, *Turkey and the United States, The Arms Embargo Period*, New York: Praeger, 1986.
N. Rudnick, «Death of an Embargo», *Round Table*, No. 272, October 1978, σ. 355-356.
U.S. Congress, Senate, Committee on Armed Services, *The Military Aspects of Banning Arms Aid to Turkey*, Washington D.C.: U.S.G.P.O. 1978.
12. Βλ. R. Rummel, *The EC/ Twelve and Ankara - Improving the Political Relationship*, Ebenhausen: Stiftung Wissenschaft und Politik. SWP-APZ 228, 1979.
13. Βλ. C. Tsaradanidis, «The E.C. - Cyprus Association Agreement: Ten Years of a Troubled Relationship 1973-1983», *Journal of Common Market Studies*, Vol. XXII, No. 4, June 1984, σ. 357-358.
14. Βλ. Permanent Delegation of the Republic of Cyprus to the European Communities, *Aide-memoire on the Second Stage of the Association Agreement Cyprus/EEC*, Brussels, 27.6.1979.
15. Για τις επιπτώσεις που θα είχε η μεσογειακή διεύρυνση της Ε.Κ. στην κυπριακή οικονομία, βλ.:
H. Gsanger, *Cypriot Agricultural Trade With the EEC, Scope for Assuring Market Access*, West Berlin: German Development Institute, 1979.
V. Grevemeyer-Koris και άλλοι, *The Impact of the E.C. South Enlargement on Cyprus Industry*, West Berlin: German Development Institute, 1979.
D. Weiss και άλλοι, «Consequences of the E.C. South Enlargement of Industrial Strategies of Third Mediterranean Countries - The Case of Cyprus», *Konjunktur Politik*, vol. 28, 1980, σ. 129-154.
G. Papaioacovou, *Auswirkungen der Suderweiterung der EG auf die Exportwirtschaft Zyperns as Beispiel der wichtigsten Sektoren der Agrarund Industriewirtschaft und die Anpassung der Zypriosischen Wirtschaftsplanung*, Bochum: Studienverlag Dr. N. Brockmeyer, 1985.
16. Για την αναγκαιότητα της τελωνειακής ένωσης, βλ. τα άρθρα:
A. Μαλάος, «Σχέσεις Κύπρου - ΕΟΚ. Εξελίξεις, επιλογές και επιδιώξεις τελωνειακής ένωσης», και N. Κιττής «Η τελωνειακή ένωση της Κύπρου με την ΕΟΚ και

- οι επιπτώσεις στην αγροτική οικονομία», στο *Εργασίες Σεμιναρίου Γεωργικής Ανάπτυξης, Ελλάδα - Κύπρος - ΕΟΚ, Αγροτική Πολιτική, 9-13 Ιουνίου 1984*, Λευκωσία, Παγκύπρια Ένωση Γεωπόνων, 1985, σ. 73-80 και 92-103.
- Για μια διαφορετική προσέγγιση, που υποστηρίζει τα ασύμφορα της τελωνειακής ένωσης, βλ. H. Gsänger, «The EEC and Cyprus and Turkey», στο D. Seers - G. Vaitso (eds), *Integration and Unequal Development. The experience of the EEC*, London: MacMillan Press, 1980, σ. 279-280.
- Για την εξέλιξη του αιτήματος για την τελωνειακή ένωση, βλ. C. Tsardanidis, *The politics of the EEC - Cyprus Association Agreement: 1972-1987*, Nicosia: Social Research Centre, 1988, σ. 271-325.
17. Για την εξέλιξη του εμπορίου της Κύπρου με την Ε.Κ. μετά το 1974, βλ. G. Neokleus, *Cyprus - EEC Association Agreement*, Nicosia: 1980, A. Antoniou, «L'Union Douanière entre la CEE et Chypre: Une nouvelle expérience en vue», *Revue du Marché Commun*, No 311, Novembre 1987, σ. 607-613.
 18. Βλ. D. Constat, «The "Turkish affairs". A Test Case for the Council of Europe», *Legal Issues of European Integration*, No 2, 1982, σ. 69-87.
 19. Έτσι, μετά τις βουλευτικές εκλογές στην Τουρκία της 6.11.1983, αποκαταστάθηκε ο επίσημος διάλογος με την Κοινότητα και μόνο η Ελλάδα και η Δανία είχαν εκφράσει σοβαρές αντιρρήσεις στην εισήγηση για την αποδέσμευση του υπολοίπου της ειδικής βοήθειας που είχε προβλεφθεί για την Τουρκία. Βλ. Κ. Στεφάνου, «Η Ευρωπαϊκή Κοινότητα και ο ανταγωνισμός Ελλάδας - Τουρκίας 1974-1981», *Διεθνές Δίκαιο και Διεθνής Πολιτική*, No 9, 1985, σ. 74.
 20. Βλ. Χ. Τσαρδανίδης, «Το Κυπριακό Ζήτημα στην Ε.Π.Σ.», στο Π. Καζάκος - Κ. Στεφάνου (επιμέλεια), *Η Ελλάδα στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα: Η πρώτη πενταετία*, Αθήνα: Σάκκουλας, 1987, σ. 379.
 22. Για τις θέσεις του ΑΚΕΛ αναφορικά με τη Συμφωνία Σύνδεσης και την Τελωνειακή Ένωση, βλ. *Κύπρος - ΕΟΚ*, Λευκωσία: Εκδόσεις Σπύτνικ, 1986, και *Κύπρος - ΕΟΚ: Τελωνειακή Ένωση, Καταστροφή*, Λευκωσία: Έκδοση ΠΕΟ, 1986.

Για τη θέση της ΕΔΕΚ, βλ. σειρά άρθρων του Τ. Χατζηδημητρίου, «Για την τελωνειακή ένωση Κύπρου-ΕΟΚ», *Ο Φιλελεύθερος* στις 15, 16, 17 και 18.7.1987.

 23. Για το περιεχόμενο του Πρωτοκόλλου, βλ. Επίσημη Εφημερίδα των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων. Νομοθεσία. *Πρωτόκολλο για τον καθορισμό των όρων και διαδικασιών εφαρμογής του δεύτερου σταδίου της Συμφωνίας Σύνδεσης μεταξύ της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας και της Κυπριακής Δημοκρατίας και για την προστασία ορισμένων διατάξεων της Συμφωνίας*, L 393 31.12.1987. *Τελωνειακή Ένωση Κύπρου - ΕΟΚ. Ερωτήσεις και Απαντήσεις*, Λευκωσία: Γραφείο Τύπου και Πληροφοριών, 1987. *Τελωνειακή Ένωση Κύπρου - ΕΟΚ. Τα αναμενόμενα πλεονεκτήματα για την κυπριακή οικονομία*, Λευκωσία: Γραφείο Τύπου και Πληροφοριών, 1987.
 24. Βλ. Γραφείο Τύπου και Πληροφοριών, Ανακοινωθέν, 19.12.1985.
 25. Βλ. *Σημερινή*, 21.5.1987.
 26. Βλ. Χ. Κακοφεγγίτου, «Η Τελωνειακή Σύνδεση ΕΟΚ - Κύπρου», *Ελλάδα - ΕΟΚ*, No 3, Μάιος-Ιούνιος 1987, σ. 22/154.
 27. Ο πολιτικός διάλογος που αποφασίστηκε, κατόπιν αιτήματος της κυπριακής κυβέρνησης, θα διεξάγεται τόσο σε επίπεδο υπουργών όσο και σε επίπεδο πολιτικών διευθυντών των υπουργείων Εξωτερικών και θα αφορά ζητήματα αμοιβαίων ενδιαφερόνων, *Cyprus Bulletin*, 27.7.1988.
 28. Βλ. House of Commons, Foreign Affairs Committee, *Third Report on Cyprus*, Session 1986-87, σ. xxxv.
 29. Με τη δήλωση αυτή, η ελληνική πλευρά πτέυει να πείσει την Κοινότητα να υιοθετήσει μια από τις βασικές αντιρρήσεις της Αθήνας στο ζήτημα της αναθέρμανσης των σχέσεων Ε.Κ. - Τουρκίας: τη συμπεριφορά της Τουρκίας στην Κύπρο. Βλ. Π. Καζάκος, «Η εξομάλυνση των σχέσεων Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων - Τουρκίας και η ελληνική εξωτερική πολιτική», στο Α. Αλεξανδρής και άλλοι, *Οι ελληνοτουρκικές σχέσεις 1923-1987*, Αθήνα: Γνώση, 1988, σ. 576, και Σ. Περράκη «Οι σχέσεις ΕΟΚ - Τουρκίας και η ελληνική στάση, ή δίκαιο και πολιτική στις ελληνοτουρκικές σχέσεις στα πλαίσια της Ευρωπαϊκής Κοινότητας», *Επιθεώρηση των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων*, 1988-1, σ. 26.
 30. Βλ. *Κυπριακό Δελτίο*, No 144, της 13.5.1988.
 31. Γι' αυτό το σκοπό μάλιστα ο επίτροπος Cheysson είχε δηλώσει σε επιτροπή του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, ότι θα μπορούσε να ιδρυθεί γραφείο της Κοινότητας στη Βόρεια Κύπρο που να προωθεί τα τουρκοκυπριακά προϊόντα, με πιστοποιητικά που δεν θα είναι, όμως, της τουρκοκυπριακής διοίκησης.
 32. Βλ. *Το Ποντίκι*, 7.10.1988.
 33. Βλ. Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, Έγγραφο Συνεδρίασης, Έκθεση εξ ονόματος της Πολιτικής Επιτροπής σχετικά με την κατάσταση στην Κύπρο. Εισηγητής ο κ. Alfred Cose-Floret, 26.2.1988. Σειρά Α', έγγραφο A2 - 317/87, σ. 23.
 34. House of Commons, *op.cit.*
 35. Βλ. A.J.R. Groom, «Cyprus: Back in the Doldrums», *The Round Table*, 1988, No 300, σ. 379.
 36. Η κυπριακή κυβέρνηση είχε ήδη σοβαρά σκεφτεί, μετά τη μονομερή ανακήρυξη ανεξαρτησίας της λεγόμενης «Τουρκικής Δημοκρατίας της Βόρειας Κύπρου», το Νοέμβριο του 1983, να προσφύγει στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο για την εξαγωγή των τουρκοκυπριακών προϊόντων που συνέχιζαν να εξάγονται προς την Ε.Κ., βάσει μιας άτυπης απόφασης του Συμβουλίου Υπουργών του 1978. Για μια νομική θεώρηση του προβλήματος, βλ. Κ. Ιωάννου, «Ζητήματα Διεθνούς και Κοινοτικού Δικαίου στο καθεστώς σύνδεσης ΕΟΚ - Κύπρου», *Ελληνική Επιθεώρηση Ευρωπαϊκού Δικαίου*, No 1, 1986, σ. 75-134.
 37. Βλ. Cyprus Ministry of the Interior. Press and Information Office, Turkish Press and
- Other Media, 20.10.1987. No 239/87. 29.10.1987.
38. Βλ. Έκθεση Δράσης της Κ.Ε. του ΑΚΕΛ, 16ο Συνέδριο, 26-30 Νοεμβρίου 1986. Λευκωσία: Έκδοση Κ.Ε. ΑΚΕΛ, 1986, σ. 106.
 39. Βλ. Π. Δαργάλης, *Δευτερολογία επί του θέματος «Τελωνειακή ένωση Κύπρου - ΕΟΚ»*, Ομιλία που πραγματοποιήθηκε στη Λευκωσία στις 2.7.1987.
 40. Βλ. *Πρακτικά της Βουλής των Αντιπροσώπων*, Συνεδρία 27.3.1986, No 17, σ. 957. Χατζηδημητρίου (ΕΔΕΚ).
 41. Βλ. *ibid.*, Ιεροδιακόνου (ΔΗΣΥ), σ. 966-967.
 42. Βλ. *ibid.*, Παναγίδης (ΔΗΚΟ), σ. 977.
 43. Βλ. Π. Ήφαιστος, «Ευρώπη. Ευρωπαϊκή Πολιτική Συνεργασία και το Κυπριακό». *Ο Φιλελεύθερος*, 18.7.1988.

